

ORTA VE DO U KARADENİZ BÖLGESİ 'NDE SERENDİ / SERENDER'LER

Prof. Dr. Necati DEMİR

Giriş

serendi / serender, daha başka isimleriyle *seren, serende, serenti, serenter, serentir, serentire*; çoğunlukla Orta ve Doğu Karadeniz bölgesinde insan ve hayvan yiyeceklerinin korunması, depolanması için tamamen ahşaptan yapılan ilgi çekici bir mimarlık biçimidir.

Son zamanlarda Türkiye'nin çeşitli yerlerinde ismi yeri adı ve bir kültür terimi olarak da karşımıza çıkmaktadır: *Serendi Halı ve Kilim Sarayı, Serender Pastahanesi, Serender Lokantası, Serender Çiçekevi, Serender Yayınevi, Serendi İnşaat, ...* İlk sayısı Mart 2001'de yayımlanan Rize Anadolu Lisesi dergisinin ismi de *Serender*'dir. Bunlara onlarcasını eklemek mümkündür.

Karadeniz bölgesi ile ilgili yazı yazan hemen her kalem sahibinin vazgeçilmez konusu, internet sitelerinin de ismi mez süsü de *serendi / serenderler*'dir.

1. Serender Yapı Biçiminin Kaynağı

Belirleyebildiğimiz kadarıyla, *serender* yapı biçiminin Karadeniz bölgesindeki ilk örneği konusundaki bilgiler, *Ksenophon*'un *Anabasis* adlı eserinde geçmektedir.

Pers imparatoru Keyhüsrev, kendi lehine savaşması için Yunanlı bir orduyu paralı asker olarak ülkesine çağırır. Keyhüsrev'in ölümüyle sonuçlanan Runaksa Savaşı'ndan sonra bu ordu, M.Ö. Eylül 401-Mart 399'da memleketlerine dönerken Fırat vadisinden Karadeniz'e ulaşır. Trabzon'a ulaştıktan sonra sahile paralel olarak Ordu'ya kadar yürürler. "Onbinlerin Dönüşü" adıyla tarihe geçen bu yolculuğu

*Ksenophon*¹, *Anabasis* adlı eserinde ayrıntılarıyla anlatmaktadır. Yunanlı askerlerin maceralarını anlatan eser, Karadeniz bölgesi hakkında çok önemli bilgiler vermektedir.

Anabasis'teki bilgilere göre Onbinler, Trabzon'dan batıya giderken bugünkü Giresun ile Ordu arasında *Massagetler* 'e rastlarlar². *Massagetler* skitlerin bir kolu olup birkaç grubu kapsamaktadır³. Strabon, onların bir bölümünün Hazar Denizi'nin doğusunda yaşadıklarını bildirmektedir⁴. Bizans kaynaklarında ise onların Türk olduğu kayıtlıdır⁵.

Ksenophon'un verdiği bilgilere göre *Mossynoikler*⁶, ağaçların yatay olarak üst üste yerleşmesiyle inşa edilen evlerde oturmaktaydılar. Mossynoik, "ağaç kule, ağaç kalede oturanlar" manasına gelmekte olduğu için bu adla anılmaktadırlar.

Zeminin taşla kaplıp duvarlarının yatay ağaçlarla örtülmesi yapı biçiminin kaynağı, Tuva Cumhuriyeti'nde Arzhan⁷ yakınlarında bulunan Seyhan-Altay bölgesinin en büyük anıtında ortaya çıkmıştır⁸. Ayrıca Güney Sibirya Türklerinin ve Uygurların da aynı usulle ev yaptıkları da bilinmektedir⁹. Ordu ve Giresun yöresinde pek çok türbenin Tuva Cumhuriyeti'ndeki anıtın basitleştirilmiş biçimine benzemesi ilgi çekicidir.

-
- 1 Satrap Tissaphernes, Yunanlı askerlerin komutanını görürmeye çalışıp hile ile öldürür. Askerler, aralarından Ksenophon'u önder seçerler. Adı geçen önder, *Onbinlerin Dönüşü*'nü *Anabasis* adlı eserinde anlatır.
 - 2 Ksenophon, *Anabasis*, [Çeviren: Hayrullah Örs), Maarif Matbaası, İstanbul 1944, s. 215-223.
 - 3 Abdulhalık Aytbayev, "Massagetler Hakkında Eski Kaynaklar", *Türkler*, C. 1, Yeni Türkiye yay., Ankara 2002, s. 632.
 - 4 Strabon, *Coğrafya, Anadolu* XII, [Çeviri: Adnan Pekman), İstanbul 1987, s. 43.
 - 5 A. Zeki Velidî Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kitabevi yay., İstanbul 1981, s. 23, 409-410.
 - 6 *Massaget* ile *Mossynoik*, aynı ismin farklı milletlere mensup kalem sahiplerinin değişik yazılı biçiminden başka bir şey değildir.
 - 7 Arzhan, skitlerin bir boyunun ismidir. Bu isim Türkiye'de Murat Irmağın eski ismi, *Arzani* olarak karımıza çıkmaktadır.
 - 8 Leonid S. Marsadolov, "Milattan Önce IX-VII. Yüzyıllarda Sayılan Altay Göçebeleri", *Türkler*, C. 1, s. 526-532.
 - 9 Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, C. 3, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1991, s. 44, 143, 154.

Orta ve Do u Karadeniz bölgesine özgü bir yapı olan *serender / serendiler*, bu mimarlık tarzının biraz daha düzenlenmi biçiminden ba ka bir ey de ildir. A açların kalın tahtalar biçimine getirilerek üst üste dizilmesi esasına dayanan *serender / serendilerin* mimarî kayna ı da Altay'daki anıta, Sibiryaya ve Uygur Türkleri mimarîsine dayanıyor olmalıdır.

Bu yörede Ksenophon'un tasvir etti i türden yatay a açlarla in a edilmi düzensiz yapılar hâlâ bulunmakta, samanlık ve ahır olarak kullanılmaktadır.

Bütün bunlar, a açların üst üste yı ılmasıyla in a edilen yapıların kayna mın, Türklerin ana yurdu oldu unu ortaya koymaktadır.

imdiye kadar yaptı ımız saha ara tırmaları sırasında yapıları tarihini görebildi imiz en eski serender, Ünye'nin Tekkiraz beldesine ba lı Dizdar köyünde bulunmaktadır. Bu serenderin üzerinde bulunan kabartma biçimindeki eski yazılı tarih bizi ancak 1276 (M.1859-60) yılına götürmektedir¹⁰. Ara tırma bölgemizde bu serenderden daha önceki tarihlerde in a edilenlerin bulunması elbette mümkündür. Kaynak ahısların verdi i bilgiler de bu yöndedir. Tarih konusunda daha eskilere inebilmek ancak yapılmı serenderlerden alınan parçaların ilgili lâboratuvarlarda tahlil edilmesiyle ortaya çıkabilecektir.

Ordu iline ba lı Gürgentepe ilçesinin Dikenlice köyünden derledi imiz bir efsane, bizi biraz daha eskilere götürmektedir:

Çok eski zamanlarda bu köyde bir ermi ki i ya armı . Bu ki i fakir fukaranın dostuymu . Herkese yardım etmek istermi . Çevre köylerdeki fakirler bu daylarını kar ılıksız olarak hep gelip bu ermi ki iden alırmı . İhtiyaç sahipleri bu day almaya gelince dı arıda beklermi . Eren, serendi / serenderine girer, gelen çuvalları bu day ile doldurup dı arıda teslim edermi .

Bir gün yine bir ihtiyaç sahibi bu day almaya gelir. Ermi ki i o anda namaz kılmaktadır. Gelini gelen ki iyi bekletmek istemez.

¹⁰ Geni bilgi için bk. Necati Demir, "Ordu lı ve Yöresinde Serendiler", "*Kültür ve Sanat*, Türkiye Bankası yay., S. 36, Aralık 1977, s. 42-45.

Serendi / serenderin anahtarını arar. Sonunda anahtarı kayınbabasının abdest aldığı yerde bulur. Hemen boğucu alır, serendinin kapısını açar. Bir de ne görsün, serendinin tavanında kocaman bir yılan var. Aşından da sürekli bu day akıyor. Gelin bu durumu görünce korkar ve bağırmaya başlar.

Gelinin bağırmasıyla yılanın ve bu dayların kaybolması bir olur. İnan sırrı ortadan kalkar. Durumu kayınbabası fark eder, ama ne çare¹¹...

Efsane, serenderin yapıları tarihleriyle ilgili bilgiler vermemektedir. Ancak bir efsanenin teyakkül etmesi ve yaygınlaşmasının uzun zaman gerektirmesi, bizi daha eskilere götürebilmektedir.

2. Serender Yapı Biçiminin Coğrafyası

Orta ve Doğu Karadeniz bölgesinde hane, yakın zamanlara kadar küçük büyük dört yapıdan oluşmaktaydı: *Ev, serendi / serender, samanlık ve fırın*.

Ev, Türkiye'nin diğer bölgelerinde olduğu gibi, insanların barınması için inşa edilir. Samanlıklar hayvanların ihtiyaçlarının muhafaza edildiği, herhangi bir mimari özelliği olmayan, ahaptan alelade yapılmış yapılardır. Yiyeceklerin uzun dayanması ve daha lezzetli olması için fırınlanması gerekmektedir. Genellikle taş kullanılarak yapılan fırınlar ise hane çevresinde bulunan en küçük birimdir.

Asıl konumuz olan *serendi / serender* ise, insan yiyeceklerinin kurutulması, depolanması ve çeşitli bakımlardan korunması içindir.

Sinop yakınlarından başlayıp Sarp sınır kapısına kadar uzanan sahil boyunca ahap mimarînin ilgi çekici bir örneği olarak dikkatleri çekmektedir. Sahilden Canik, Giresun ve Doğu Karadeniz Dağları'na çıkan dik çizgiler boyunca dağınık şekilde kurulumu köylerde çok sık rastlanmaktadır. Bu dağların güney yamaçlarında kalan bölgede ise

¹¹ Ulubey ilçesi Kumanlar köyünde oturan 1938 doğumlu Mehmet DEMİR'den 7 Temmuz 1996 tarihinde tarafımızdan derlenen mite. Adı geçen ahap ilkokul mezunu olup çiftçilikle geçmektedir.

çok az olmak üzere Oltu, enkaya, Olur ve Tokat'ın bazı köylerinde görülmektedir. Hatta Niksar'ın bir köyünün ismi *Serenli*'dir. Bursa, Bolu, Düzce, Kastamonu ve Zonguldak'ın bazı yörelerine, büyük bir ihtimalle, Orta ve Do u Karadeniz bölgesinden göçen vatandaşlar tarafından götürülmü tür.

3. Serender Kelimesinin Kayna ı

serender [*seren, serende, serender, serendi, serenti*], *Derleme Sözlüğü*'nde¹² Türkçe basit bir sözcük kabul edilmi : “*dört (altı veya sekiz) direk üstüne yapılmış tahıl, meyve, sebze kurusu saklanan kiler.*”¹³ cümlesiyle açıklanmı tür. *Türkçe Sözlük*'te kelimenin *serendi* biçimi alınmı ve aynı mana verilmi tir¹⁴.

Kelimenin kökü ve yapısı ile ilgili olarak herhangi bir kaynakta herhangi bir dikkate de er bilgiye rastlanmamı tür. Kelimenin çözülememi veya çözülmemi olması, Türkün bu mimarlık harikasının kayna ını ba ka milletlere ba layanlar için bulunmaz bir fırsat olmu tür.

serendi / serender, Karadeniz bölgesinde farklı yörelerde de i ik biçimlerde söylenmektedir. Orta ve Do u Karadeniz bölgesinde bizzat yapt ımız derlemelerde bu ilgi çekici mimarlık örne inin pek çok isimle adlandırıldı ını gördük. *seren, serende, serendi, serender, serenti, serentir, serenter, serentire, ...* bunlardan bazılarıdır.

Kelime farklı biçimlerde söylendi i için "en do rusu bizim söyledi imizdir" diyen pek çok ısrarlı savunucuları da vardır.

Peki öyleyse kelimenin kökü nedir, en do rusu nasıldır, bunun üzerinde duralım:

serendi / serender, kelimesinin kökü ve yapısı konusunda herhangi bir bilgiye rastlamadı ımızı yukarıda söylemi tik. Bu durumda görev bize dü mektedir.

¹² *Derleme Sözlüğü*'nde *seren, serende, serender, serendi, serente, serenti* biçimleri geçmektedir.

¹³ *Derleme Sözlüğü*, C. X, TDK yay., Ankara 1978, s. 3587.

¹⁴ *Türkçe Sözlük*, C. 2, TDK yay., Ankara 1988, s. 1944.

serendi / serender ve farklı söyleyi biçimleri, *seren direği / tireği* (> *serenti / serendi*, > *seren ter / seren der*, > *seren tiré*) kelimelerinin birle mi , daha sonra da ses dü meleri ve ses erimleri sonucunda ortaya çı kmı biçimleridir.

Bu durumda öncelikle birinci kelime olan olan *seren*'i açıklamak gerekmektedir.

seren, (*tireği/direği*), Türkiye Türkçesi a ızlarında "*merdiven, meyve kurutmaya yarayan üstü açık yer balkon; ot, ekin taşımak için arabayı genişletmek amacıyla yanlara uzatılan ağaçlar; sırk; uzun ağaç; süt kovası asılan uzun ağaç; tuzak kurmakta kullanılan 1.5 cm çapında 1 m boyunda yaş esnek ağaç; çatıda kiremit konacak tahtaların altına çakılan bilek kalınlığındaki ağaçlar; kuyudan su çekmekte kullanılan kaldıracı benzer aygıt; dokuma aygıtı; dokumacılıkta kullanılan yassı tahta; yer; makam; uzun*" anlamlarında kullanılmaktadır¹⁵.

Türkiye Türkçesi a ızlarında bolca kullanılan *seren*, acaba hangi dildendir, kelime Türkiye Türkçesine nereden gelmi tir, bunu ara tıralım:

seren kelimesi *ser-* fiilinden türemi tir. Clauson *ser-* (ser-il-) fiilinin çe itli Türk lehçe ve ivelerinde kullanılı nı vermi ve "*yay(ıl)mak, ser(il)mek, uzat(ıl)mak*" manalarında kullanıldı nı söylemi tir¹⁶. *ser-* fiili Uygur Türkçesi¹⁷ ve Karahanlı Türkçesinde¹⁸ geçmekte ve yatay biçimde "yere uzanmak, yere uzatılmak" anlamlarına gelmektedir.

ser- fiilini, hem kök, hem de *serp-* / *sirp-* biçimlerinde (fiilden fiil yapan *-p/b(w/v)-* eki, günümüzde bazı kelimelerde (*ser-p-* "serpmek", *kır-p-* "kırpmak"] *-p-* biçiminde kullanılmaktadır) Ça atay

¹⁵ *Derleme Sözlüğü*, s. 3586-3587.

¹⁶ S. Gerard Clauson, *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, Oxford 1972, s. 851.

¹⁷ Ahmet Cafero lu, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, TDK yay., stanbul 1968.

¹⁸ Besim Atalay, *Divanü Lûgat-it-Türk Dizini "Endeks"*, C. IV, TDK yay., Ankara 1986, s. 506.

Türkçesinin büyük âlimi Alî îr Nevâyî'nin mehur eseri *Muhakemetü'l-Lugateyn* adlı eserinde de görmek mümkündür¹⁹.

ser- fiili 1245 yılında yazıldı ı sanılan *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türkî ve Acemî ve Mugalî*'de *serük* (<ser-ük) "deriden yapılmı sergi" biçiminde geçmektedir. *Dede Korkut Hikâyeleri*'nde *ser-* "yere sermek" anlamındadır. Eski Türkiye Türkçesinde *ser-* fiilinden türeyen *sergen* (<ser-gen) "raf, kurutmak için meyve serilen yer"; *serinmek* (<ser-in-mek) "serilmek, yüzü koyun yatmak" biçimleri tespit edilmiş tir²⁰.

Öyle anlaşıyor ki *seren*, *ser-* fiiline fiilden isim yapan *-en* eki getirilerek yapılmı tır²¹. Bu ek Eski Türkçede *-gan*, *-gen* biçimindedir ve *başgan* "çekiç", *ugan* "Tanrı" kelimelerini isim durumuna getirmiş tir. Aynı kökten gelen *sergen* (< ser-gen) "raf; kurutulmak için serilmiş tahıl, meyve vb." kelimesi de aynı ekle isimleşmiş tir. *seren* kelimesinde zaman içerisinde ekin bünyesinde bulunan *-g-* sesi dü mü olmalıdır.

ser- fiilinden türeyen pek çok isim Türkiye Türkçesi a ızlarında da kullanılmaktadır: *serem* (< ser-em) "meyve kurutmaya yarayan üstü açık yer", *serenlik* (<ser-en-lik) "sergen", *sergen* (<ser-gen) "tahıl, meyve, sebze kurutmaya yarayan yer", *sergi* (<ser-gi) "yaygı, kilim", *sergilik* (<ser-gi-lik) "tahıl, meyve, sebze kurutmaya yarayan yer"²², ...

seren kelimesinin di er Türk lehçe ve ivelerinde kullanılı ı da Türkiye Türkçesi a ızlarına paraleldir. Daha çok Kuzey Türkçesinde kar ımıza çıkmaktadır. Kazak Türkçesinde *seren* "birden dü mek, bayılmak, yıkılmak" anlamlarında kullanılmaktadır²³. Gagauz Türkçesinde ise *kuyu çıkırığı*'nın ismidir²⁴. *seren*, Kırgız Türkçesinde

¹⁹ 'Alî îr Nevâyî, *Muhakemetü'l-Lugateyn*, [Hazırlayan: Sema Barutçu Özönder), TDK yay., Ankara 1996, s. 141-142.

²⁰ *Tarama Sözlüğü*, TDK yay., Ankara 1971, C. V, s. 3392.

²¹ Pars Tu lacı, *Okyanus*, C. 3, Pars Yayınevi, stanbul 1971, s. 2551.

²² *Derleme Sözlüğü*, s. 3586-3589.

²³ Hasan Oraltay-Nuri Yüce-Saadet Pınar, *Kazak Türkçesi Sözlüğü*, Türk Dünyası Ara tırmaları yay., stanbul 1984, s. 240.

²⁴ Abdülmecit Do ru-smail Kaynak, *Gagauz Türçesinin Sözlüğü*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1991, s. 213.

sere biçiminde kullanılmaktadır ve "*çardak, üstü örtülü hangar, ahır çatısı, keş kurutmak için hasırdan saçak, küçük çardak*" anlamlarına gelmektedir²⁵. Altay Türkçesi²⁶ ile Yeni Uygur Türkçesinde²⁷ kullanılan ve kibrit anlamına gelen *sereñke*'nin de bu kelimeyle ilgili oldu u dü ünülebilir.

seren, denizcilik terimi olarak da kullanılmakta ve "*yelkenli gemilerde üzerine dört köşe yelken açmak ve işaret kaldırmak için direğe yatay olarak bağlanan gönder*" manasına gelmektedir. Ayrıca, "*konut kapılarında menteşe ve kilidin takıldığı düşey konumdaki kalın parça*"ya *seren* denilmektedir²⁸.

Kelime denizcilik terimi olarak Divan iirinde de geçmektedir:
Nahuda eylerse Nuh'a bu keştiya Huda
Mevce-i Tufan'a ne yelken dayanır ne seren (zzet Molla).

Bütün bunlara bakarak *seren*, yatay olarak uzatılan a aç veya a açtan yapılmı malzemelerdir diyebiliriz.

Nitekim Orta ve Do u Karadeniz bölgesinde *seren*; *serendi* / *serender* adlı yapının en altında yatay olarak yerle tirilen yakla ık 30x20 cm çapındaki kalın a aca verilen isimdir ve *Derleme Sözlüğü* hazırlanırken tespit edilememi tir. Serenlerin uçları kertilmek suretiyle çivi kullanılmadan taraklama usulüyle, kare veya dikdörtgen ekinde birbirine ba lanır. Seren a açlarının birle ti i yerlerden dört kö eli derin birer delik açılır. Buraya *seren direklerinin* tabanı yerle tirilir. Gerek görülürse di er serendi direkleri dengeli bir ekinde serenlerin üzerine dikilir. Direklerin sayısı, yapının büyüklü üne göre dört, altı, sekiz veya on olabilir. Taban kısmı kalın olup üst kısmına do ru incelir. Kö elerde bulunanlar genellikle *yanlama* adı verilen a açlarla desteklenir.

25 K.K. Yudahin-Abdullah Taymas, *Kırgız Sözlüğü*, C. 2, TDK yay., Ankara 1988, s. 646.

26 Emine Gürsoy Naskali-Muvaffak Duranlı, *Altayca-Türkçe Sözlük*, TDK yay., Ankara 1999, s. 152.

27 Emir Necipoviç Necip, *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*, [Rusçadan çeviren: klil Kurban), TDK yay., Ankara 1995, s. 347.

28 *Türkçe Sözlük*, s. 1944.

serendi / serender kelimesinin *seren direği / tireği* kelimelerinin birle mesiyle olu tu unu yukarıda söylemi tik.

seren, bütün bölgede söylendi ine göre ses olayları ikinci kelimedede olmu tur.

Eski Türkçede *t-* ile ba layan kelimelerin ço unlu u Sinop, Samsun, Ordu, Tokat, Giresun ve alpazarı yöresinde tonlula arak *d-*'ye de i mi tir (*tirek > direk*). Trabzon ve Rize a ızlarında ise ön seste genellikle Eski Türkçenin özellikleri korunmu tur (*tirek*). Bu yüzden bölgenin batısında *serendi* biçimi kullanılmaktadır. Do uya do ru ilerledikçe ise *serente*, *serenti*, *serenter* biçimleri a ırlıktadır. Trabzon ve yöresinde genel olarak *serender* biçiminin kullanılması ise bölgenin do usunun bir etkisidir, denilebilir.

direk/tirek, kelimesi de Türkçedir. Orhun Yazıtlarında *tir-* kelimesi "ya amak, dirilmek", *tirig* "diri, canlı, hayat", *tiril-* "dirilmek" anlamındadır. *tir-* kelimesi (*tık-a-* örne inde oldu u gibi) -*e-* fiilden fiil yapma eki ile geni lemi gibi görünmektedir. *Dîvânü Lûgati't-Türk'te* *tire-* fiili geçmekte, "dayak ve direk dikmek" anlamına gelmektedir. Fiilden isim yapma eki *-k* ile isimle en *tirek* ise "direk ve kavak" anlamı ta ımaktadır²⁹. *direk/tirek*, Türkçenin bütün lehçe ve ivelerinde sık kar ıla ılan kelimelerdendir.

Kelimenin çe itli ekillerde söylenmesi ve farklı biçimlerde kar ımıza çıkması ise bölgenin a ız özellikleri ile ilgilidir. Orta ve Do u Karadeniz bölgesi a ızlarının en önde gelen özelliklerden birisi, -ğ- sesinin söylenmemesidir: *aac* (<a aç), *aız* (<a ız), *baala-* (<ba lamak), *baır* (<ba ır), *böön* (bugün), *deil* (de il), *doum* (<do um), *döüş* (<dö ü , dövü), *düün* (<dü ün), *eil-* (<e ilmek), *eer* (e er), *kaat* (<kâ it) , *maara* (<ma ara), *meer* (<me er), *souk* (<so uk), *yun* (<yı ın), *yüid* (<yü it)³⁰, ...

seren direği / tireği kelimesindeki -ğ- ünsüzü eridikten sonra *direi > dirê* durumuna gelmi olmalıdır. Bu durumda birle en kelime son sesteki ünlünün dü mesiyle *serendir*, bölgenin do usunda ilerici ünlü benze mesiyle *serender* biçiminde donup kalmı tır. Yörenin

²⁹ Besim Atalay, *Divanü Lûgat-it-Türk*, C. IV, TDK yay., Ankara 1986, s. 624.

³⁰ Necati Demir, *Ordu İli ve Yöresi Ağzları*, TDK yay., Ankara 2002, s. 58-59.

batısında ise *seren dirê*, sondaki *-e* ünlüsü ve yine bölge a ızlarının genel bir özelli i olarak *-r* ünsüzünün dü mesiyle *serendi* biçiminde ekillenmi tir.

seren direği / seren tireği bu yapı çe idinde ana unsur ve en göze çarpan araçtır. simlendirmede de bu ana unsur ile önde gelen özellik, önemli rol oynamı gibi görünmektedir.

Görüldü ü gibi Orta ve Do u Karadeniz bölgesinin ilgi çekici mimarlık harikasının ismi, Türkçe *seren* ve *direği / tirdeği* kelimelerinin birle mesi ile olu mu tur. Daha sonra ikinci kelimedeki ses olaylarıyla *serende*, *serender*, *serenter*, *serentire*, *serentere*, *serendi*, *serenti*, *serentir* biçimleri ortaya çıkmı tır. Bunlar içerisinde en fazla kullanılan ve sözlüklere kaydedilen ise *serendi* ve *serender*'dir.

4. Serender'in Yapılı ı³¹

Serenderlerin yapılma yeri belirlenirken eve en yakın mesafedeki en uygun yer seçilir. Çünkü bir hanenin bütün yiyecekleri burada muhafaza edilmekte ve dolayısıyla her gün evden serendere onlarca defa gidip gelinmektedir.

Serender yapmak için öncelikle toprak kazılarak düzlenir. Arazinin düz oldu u bölgelerde topra ın derin e ilip kazılmasına do al olarak gerek yoktur. Sadece yeri düzenlenir. Toprakla a acın temasını kesmek için taban kısımda bulunan ve *seren*³² denilen kalın a açların altına *yastık* ismiyle bilinen düz ta lar yerle tirilir. Ta lar, rütubetin a ırı oldu u bu bölgede, a acın toprakla temasını kesmek ve çürümesini önlemek içindir.

Serenderin topraktan yukarıdaki ilk kısmını olu turan kiri ler dört tanedir. Uçları *boğaz açma*³³ suretiyle çivi kullanılmadan kare veya dikdörtgen biçiminde birbirine ba lanır. Kiri lerin birle ti i

³¹ *Serender*'in yapıılı nda kullanılan terimler belirlenirken yöredeki adlandırmalar esas alınmı tır.

³² Trabzon yöresinde *seren*'e ba ka isimler de verilmektedir. Belirleyebildi imiz bazıları unlardır: *bağ kirişi*, *çelik*, *sandıraç*, *oturacak*, *taban ağacı*.

³³ Bo az açma: *taraklama*, *kerteme*.

yerlerde *eğedemiri*³⁴ adı verilen demir keskilerle dört kö eli derin birer delik açılır. Buraya yaklaşık 200-240 cm uzunluğunda *serender direklerinin*³⁵ tabanı yerle tirilir. Böylece üç a aç, birbiri içerisine çivisiz olarak dengeli bir biçimde yerle tirilir.

Serender direklerinin sayısı, yukarıda da anlatıldı ğı gibi, yapının büyüklü ğüne göre dört, altı veya sekiz olarak de ğerir (bk. Resim: 1,6). Serender direğinin taban kısmı kalın olup üst kısmına doru incelmektedir (bk. Resim: 8). Kö elerde bulunanlar çapraz olarak yerle tirilen *yanlama*³⁶ adı verilen a açlarla iki yönden desteklenir (bk. Resim: 1,2,4,8). Dört kö ede de aynı yol takip edildi ği için yapı çok sağlam olmaktadır. Dikilmesine gerek görülürse diğere serender direkleri oranlı bir ekilde, aralara, serenderlerin üzerine yine oyma yapılarak dikilir.

Farelerin, yiyeceklerin oldu ğu yere çıkmasını önlemek için alt kısmı çukur, ortası delik a aç veya demir *tekerler*³⁷ takılır (bk. Resim: 1,2,3,8,9). Tekerlerin üstüne ise *uzunluk bağı*³⁸ adı verilen 10x10 cm kalınlığında kö eli a açlar yerle tirilir.

Direklerin boyu kadar yüksekliğinin boluk olmasının sebebi, yiyeceklerin rutubetten zarar görmesini engellemektir. Bu boluktan ço unlukla yakacak depolamada ve hayvan yiyeceklerini korumada yararlanılır. Bu arada insanların serendere ancak merdivenle çıkabildiğini belirtmekte fayda vardır. Serenderin giri kapısının önünde bulunan *merdiven*, serendere çıkılırken giri kapısının önüne dayandırılır. Serenderden inilince bu merdiven tekrar yere konulur. Bazı serenderlerde merdiven sabit olup tekerlidir (bk. Resim: 3,6).

Uzunluk bağından sonra oranlı bir biçimde çok sayıda *dökme ağacı*³⁹ dö enir (bk. Resim: 9). Bu dö kmeler vasıtasıyla serenderde artırmalar da yapılabilir. Genellikle giri kısmında bulunan ve *çıkma*

34 E edemiri: *daldız, iğdemiri, iydemiri*.

35 Serender direğini: *direk, seren*.

36 Yanlama: *carmuk, çalma, cablama*.

37 Teker: *tekerlek*.

38 Uzunluk bağı: üst çelik, bağı, üst kiriş.

39 Dökme ağacı: *dolma direk*

ismi verilen artırmalar, e itli yiyeceklerin kurutulma yeridir. *Döşeme* tahtaları ise dökme a açlarının üzerine çakılır (bk. Resim: 1,3,6).

Bu a amadan sonra sıra serender duvarlarının olu turulmasına gelmektedir. Duvar olu turulmasında dikmeli⁴⁰ ve dikmesiz olmak üzere iki ekil kullanılır.

*Dikme*⁴¹, üst çelikle çatı arasında bulunan dört kö eliçtar.

Kkö

Serenderlerin üçüncü bölümü ise çatıdır. Dikmelerin veya yatay tahtaların üzerine atılan *boyluk ağacı*⁴³, çatının ilk kısmını oluşturur. Boyluk ağaçlarının üzerine kurulan çatılar *okağaçlı omuz çatı* ve *omuz çatı*⁴⁴ olmak üzere iki çeşittir. Diğer ahşap yapılarda görülen *ayiomuzu çatı* ve *beşikörtüsü çatı* türü serenderlerde hiç rastlanmamıştır.

Oka açılı çatı, genellikle sekiz direkli serenderlere yapılmaktadır. Serenderin her köşesinden gelen *çatı ağaçları*⁴⁵, serenderin en üst noktasında yatay olarak bulunan, uzunluğu 1-3 m arasında değişen *okağacı*na çakılır (bk. Resim: 6).

Omuz çatı, dört veya altı direk üzerine yapılmış olanlarda görülür. Bu tür çatılarda *okağacı* bulunmaz. Bütün dökmelerin ucu bir araya getirilerek çakılır. Bu durumda çatının zirvesi tek noktada toplanır (bk. Resim: 7).

Her iki tür çatının üzerinin örtülmesinde aynı yol takip edilir. Makas ağaçlarının üzerine kalınlığı yaklaşık 2x5 cm kalınlığında *çita* çakılır. Çıtaların sayısı örtü malzemesine göre ayarlanır. Çatının üzerine çakılan makas ağaçları, serenderin gövedesinden 30-40 cm uzun olur. *Saçak* denilen bu artırmanın uçlarını dört tarafından çevreleyen 2x8 cm boyutunda *saçak bağları*⁴⁶ çakılmaktadır. Saçak bağları üst örtüsünün kaymasını ve karın aynı anda akmasını önlemekte, serenderi derli toplu göstermektedir. Ayrıca çatı içeriden *kar bağları* ile birbirine iyice kenetlenir.

Çatı eskiden *karatahta* veya *hartama* ile örtülürdü. Günümüzde *saç* veya *kiremit* kullanılmaktadır (bk. Resim: 3,4,6,7).

Yiyeceklerin korunması ve farelerin ulaşmasını önlemek için yapılan serenderler, Orta ve Doğu Karadeniz bölgesinde, dolayısıyla Trabzon ve yöresindeki köylerde evlerin bazılarının önünde abide gibi durmaktadırlar. Betonlamanın son hızla yayıldığı günümüzde

43 Boyluk ağacı: *serender bağı, saray bağı, uzunluk.*

44 Omuz çatı: *çark örtüsü, tokmak örtüsü.*

45 Çatı ağacı: *dökme, makas ağacı.*

46 Saçak bağları: *yellik.*

orijinalliklerini kaybetmemi bir biçimde zamana karşı direnmeleri son derece sevindiricidir.

Karadeniz bölgesi ile ilgili bir konu olur da adına mâni söylenmez mi? Serenderler hakkında söylenen çok sayıda mâni de bulunmaktadır. Bunlardan birisine yer vermek, konuyu renklendirmesi bakımından iyi olacaktır üncesindeyiz:

*Bu yıl ekin/mısır çok oldu
Doldu serender doldu
Ne yapalım Fadime'm
Bu iş Allah'tan oldu*

5. Serender Terimleri

ayıomuzu çatı bk. *beşikörtüsü çatı*.

ba bk. *uzunluk bağı*.

ba kiri i bk. *seren*.

be ikörtüsü çatı [ayıomuzu çatı] Ah ap yapılarda kullanılan bir çatı biçimi. *boyluk ağaçlarına* e ik biçimde *çatı ağacı* ve *dökme* ismi verilen ağaçlar çakılır. Dökmelerin ucu zirvede düz bir ekilde yerle tirilmi *okağacı*na tutturulur.

bo az açma 1. bk. *taraklama*; **2.** Tabana yerle tirilen *seren* ağaçlarının birbirine bağlanması için her ağacın ucunda oluşturulan bağlama.

boyluk ağacı [saray bağlama, serender bağlama, uzunluk, üst çelik, üst kiri] Serenderin duvar kısmının üzerine yerle tirilen ve çatının ilk kısmını oluşturan ağaç.

cablama bk. *yanlama*.

carmuk bk. *yanlama*.

çalma bk. *yanlama*.

çark örtüsü bk. *omuz çatı*.

çatı ağacı [dökme, makas ağacı] Bir ucu *saçak bağına*, diğer ucu *okağacı* veya diğer çatı ağaçlarına çakılan ve e ik olarak duran ağaçlar.

çelik bk. *seren*.

çıkma Serenderde yanlardan yapılan çe itli boylardaki artırma.

çita Makas a açlarının üzerine çakılan ölçüleri yakla ık 2x5 cm olan uzun ve ensiz tahta. Çatı örtüsüne göre sayısı ve sıklı ı de i mektedir.

daldız bk. *eğedemiri*.

dikme 1. bk. *söye*; **2.** [direk, söye] Serender duvarını olu turmada üst çelikle çatı arasına dikey olarak kö elere, kapı kenarlarına ve aralara dikilen dört kö eli a aç.

dikmeli Serender duvarını olu turmada direk dikilip tahtaların çakıldı ı veya *yuvalara* yerle tirildi i bir biçim. Bu durumda kö eye ve aralara dikilen direklere tahtaların uçları düzenli olarak yerle ecek bir biçimde bo luk açılır. Tahtaların uçları bu yuvalara yerle tirilir.

dikmesiz Serender duvarları olu turmada dire in kullanılmadı ı bir biçim. Yakla ık 5 cm kalınlı ındaki tahtalar yatay olarak birbirinin üzerine yerle tirilir. Tahta uçları *kertilir* ve *boğaz açma / taraklama* yoluyla birbirilerine ba lanır. Tahta aralarına delikler açılır. Buralara koyulan iki ucu sivri a aç çiviler, tahtaların düzenli olarak durmasını sa lar.

direk 1. bk. *seren direği*; **2.** bk. *dikme*.

dolma direk bk. *dökme ağacı*.

dökme bk. *çatı ağacı*.

dökme a acı [dolma direk] Uzunluk ba ından sonra oranlı bir biçimde çok sayıda *döşeme* tahtalarının altına yerle tirilen a açlar. Bu dökmeleer vasıtasıyla serenderde artırmalar da yapılabilir. Genellikle giri kısmında bulunan ve *çıkma* ismi verilen artırmalar, çe itli yiyeceklerin kurutulma yeridir.

dö eme *Dökme ağaçlarının* üzerine dö enen taban tahtaları.

dö eme ba ı bk. *kiriş* .

e edemiri [daldız, i demiri, iydemiri] Ucu geni ve keskin demir.

e mek Toprak kazmak.

giyme bk. *taraklama*.

hardama bk. *hartama*.

hartama [hardama] *Kiremit* yerine kullanılan ince çatı tahtası. Doruk veya çam a açlarından çok ince biçimde soyularak elde edilir.

ızgara [Yun. skara] Serenderin içine rüzgâr ve hava girmesi için duvarlara çita çakmak yoluyla olu turulan biçim.

i demiri bk. *eğdemiri*.

iyedemiri bk. *iğdemiri*.

karatahta *Kiremit* yerine kullanılan ince tahta.

kar ba ı Çatıda makas a açlarını birbirine ba layıp esnemeyi önlemek ve kar ya dı nda çökmeyi engellemek için çakılan a aç.

kertme bk. *boğaz açma*.

kertmek Tahta uçlarını yerle tirmek için bo luk açmak.

kiremit [Yun.] Yapıların çatılarını örtmekte kullanılan, yan yana dizilerek, suyu a a ıya geçirmeden dı arı akıtacak biçimde yapılmı , kızıl topra ın renginde, pi mi balçık levha.

kiri bk. *seren*.

makas a acı bk. *çatı ağacı*.

merdiven [Far.nerdubân] Bir yere çıkmaya veya bir yerden inmeye yarayan basamaklar dizisi. Serenderin giri kapısının önünde bulunur. Serendere çıkılırken giri kapısının önüne dayandırılır. Serenderden inilince fare çıkmaması için tekrar yere konulur.

oka açlı omuz çatı Çatının, yatay olarak konulan ve uzunlu u 1-3 m arasında de i en bir a açta toplanma biçimi. Genellikle sekiz direkli serenderlere yapılmaktadır. Kö elerden uzatılan *çatı ağaçları*, en üst noktada yatay olarak bulunan *okağacı*na çakılır.

omuz çatı [çark örtüsü, tokmak örtüsü] Çatının tek noktada toplanan biçimi. Dört veya altı direk üzerine yapılmı olanlarda görülür. Bu tür çatılarda *okağacı* bulunmaz. Makas a açlarının ucu bir araya getirilerek çakılır. Bu durumda çatının zirvesi tek noktada toplanır.

oturacak bk. *seren*.

sac Demir veya çinkodan yapılmı çatı örtüsü.

saçak Bir yapının herhangi bir bölümünü güne ve ya mordan koruması için, o bölümden dı a ta kın ve altı bo ta olarak yapılan örtü; çatıda artırma.

saçak ba ı [yellik] Üst örtüsünün kaymasını önlemek ve karın birden akmasını engellemek için çatının dört tarafına çakılan tahtalar.

sandıraç bk. *seren*.

saray ba ı bk. *boyluk ağacı*.

seren [ba kiri i, kiri , oturacak, sandıraç, taban a acı] Serenderin topraktan yukarıdaki ilk kısmını olu turan, yaklaşık 20X30 cm kalınlı nda, yatay olarak yerle tirilen a aç. Serenderlerde dört tanedir. Uçları *boğaz açma* suretiyle çivi kullanılmadan kare veya dikdörtgen biçiminde birbirine ba lanır. Serenin birle ti i yerlerde *eğedemiri* adı verilen demir keskilerle dört kö eli derin birer delik açılır. Buraya yaklaşık 200-240 cm uzunlu unda *serender direklerinin* tabanı yerle tirilir. Böylece üç a aç, birbiri içerisine çivisiz olarak dengeli bir biçimde yerle tirilir.

serende bk. *serender*.

serender [serende serendi, serenti, serenter, serentir, serentire] Dört [altı veya sekiz] direk üstüne yapılmı tahıl, meyve, sebze kurusu saklanan kiler.

serender ba ı bk. *boyluk ağacı*.

serendi bk *serender*.

seren dire i 200-240 cm uzunlu unda, seren ile uzunluk ba ı arasında bulunan ve dikey olarak yerle tirilen dört kö eli kalın a aç. Taban kısmı kalın olup üst kısmına do ru incelmektedir. Serender direklerinin sayısı, yapının büyüklü üne göre dört, altı veya sekiz olarak de i mektedir. Kö elerde bulunanlar çapraz olarak yerle tirilen *yanlama* adı verilen a açlarla iki yönden desteklenmektedir. Dört kö ede de aynı yol takip edildi i için yapı çok sa lam olmaktadır. Dikilmesine gerek görülürse di er serender direkleri oranlı bir ekilde, aralara, serenlerin üzerine yine oyma yapılarak dikilir. Direklerin boyu kadar yüksekli in bo luk olmasının sebebi, yiyeceklerin rutubetten zarar görmesini engellemektir. Bu bo luktan ço unlukla yakacak depolamada ve hayvan yiyeceklerini korumada yararlanılır.

serenter bk *serender*.

serenti bk *serender*.

serentir bk *serender*.

serentire bk. *serender*.

seren tire i bk. *seren direği*.

söye [dikme] Kapı kenarlarına dikey olarak dikilen a aç.

taban a acı bk. *seren*.

taraklama [giyme] **1.** bk. *boğaz açma*.; **2.** Direksiz serenderlerin duvarlarının olu turulması tahtaların uçlarını birle tirme biçimi. Yaklaşık 5 cm kalınlı ındaki tahtalar yatay olarak yerle tirilir. Tahta uçları *kertilir* ve *boğaz açma* yoluyla birbirilerine ba lanır. Tahta aralarına delikler açılır. Buralara koyulan iki ucu sivri a aç çiviler, tahtaların düzenli olarak durmasını sa lar.

teker Serender direklerinin üst kısmına farelerin çıkmasını önlemek için takılan yuvarlak, alt kısmı çukur, ortası delik a aç veya demir.

tekerlek bk. *teker*.

tikme bk. *dikme*.

tirek bk. *direk*.

tokmak örtüsü bk. *omuz çatı*.

uzunluk bk. *boyluk ağacı*.

uzunluk ba ı [ba , üst çelik, üst kiri] Tekerlerin üstüne uzatılan uzun, yaklaşık 10x10 cm kalınlı ında, kö eli a aç.

üst çelik bk. *boyluk ağacı*.

üst kiri bk. *boyluk ağacı*.

yanlama [cablama, carmuk, çalma] Serenderlerde kö e direklerine çaprazlama olarak verilen destek.

yastık Çürümesini önlemek için *seren*lerin altına konulan düzgün ta .

yellik bk. *saçak bağı*.

yuva *Dikmeli* serenderlerde duvar olu turulurken tahtaları yerle tirmek için dire e açılan çukur.



Dikmeli *Serender*'in Parçaları (Erenköy-Of)